

Nadir ÖZBEK, *İmparatorluğun Bedeli: Osmanlı'da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2015, 308 sayfa.

Atilla BİRBİR*

Eserde Tanzimat Fermanı'ndan İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar olan dönemde Osmanlı Devleti tarafından izlenen vergi politikaları ve bu politikaların toplum üzerindeki etkileri konu edilmektedir.

Eser beş bölümden oluşmaktadır. Ayrıca vergilerin toplanma usullerine ilişkin on sekiz adet talimatname ve nizamnamenin tam metinlerinin sunulduğu Ekler bölümü mevcuttur.

Genel bir giriş niteliğindeki birinci bölümde öncelikle Tanzimat sonrası Osmanlı mali yapısını ele alan başlıca eserlerden bahsedilmektedir. Ardından 19. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı idari yapısındaki merkezileşmeye paralel olarak bütçe gelirlerinde önemli ölçüde artış görülmesine rağmen Osmanlı'nın, sanayileşmiş Avrupa devletleri karşısında gelir sağlama kapasitesinin oldukça düşük seviyelerde kaldığı ifade edilmektedir. Burada Osmanlı ekonomisinin İngiltere ve Fransa gibi devletlerin arasında sanayileşme yolunda adım atamaması ve küçük ölçekli tarımsal üretime dayalı yapısını koruması, 19. yüzyıl Osmanlı kamu maliyesinin en temel sorunu olarak değerlendirilmiştir. Tanzimat sonrası uygulamaya konan yeni vergi sistemiyle birlikte gelirlerin arttığı ancak vergi yükünün küçük ölçekli tarımla geçimini sürdüren köylünün üzerinden alınıp kent ekonomisine kaydırılmamasının toplumsal memnuniyetsizliğe yol açtığı ifade edilerek bunun sonucunda çıkan vergi isyanlarının siyasi nitelik kazandığı belirtilmektedir. Bu bölümde vergilerin nasıl tahsil edildiğine de değinilmektedir. Yazar Tanzimat sonrası dönemde vergi tahsil işlemlerinde iki unsurun öne çıktığını ifade etmektedir: Muhtarlar ve bunların başarılı olamadıkları durumlarda jandarlar. Sivil bir vergi tahsildarlığı teşkilatının oluşturulması yönündeki çalışmaların ise maddi imkânsızlıklar nedeniyle pek başarılı olmadığı belirtilmektedir.

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Balkan Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, atillabirbir@gmail.com

İkinci bölümde aşar vergisinin tahsil usullerinin ve iltizam sisteminin Tanzimat sonrası geçirdiği değişim konu edilmektedir. Yapılan vergi düzenlemeleri kronolojik olarak başlıklara ayrılmış ve her yeni düzenleme, ülkenin farklı idari birimlerinden örnekler sunularak değerlendirilmiştir. Bu dönem içerisinde araçların ortadan kaldırılarak vergi kaybının önüne geçilmesinin planlandığı belirtilmektedir. Tanzimat Fermanı'nda herkesin servet ve gelirine göre ayarlanması öngörülen yeni vergi tahsil usullerinin, iyi niyetli olmalarına karşın, uygulamada toplumsal adaleti sağlama noktasında yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır. Bu durumun nedenleri olarak ise devlet harcamalarının gelirlerden hızlı artması ve askeri harcamaları karşılamak amacıyla dış borçlanma yoluna gidilmesi gösterilmektedir.

Vergi tahsilatıyla görevlendirilen memurların yaptıkları usulsüzlüklerin değerlendirildiği üçüncü bölümde, memurların görevlerini kötüye kullandıkları durumlara ve bunlara göz yuman işbirlikçi idarecilere uygulanan yaptırımlara örnekler verilmiştir. Yine taşrada yapılan bu usulsüzlüklere karşı merkezi idarenin aldığı önlemlere de ilgili bölüm içerisinde yer verilmiştir. Verilen örneklerin yeterli sayıda ve doyurucu nitelikte olduğunu ifade etmekte fayda vardır. Yazar, baskıya maruz kalan ahalinin şikâyetleriyle ilgili olarak, yerel idarecilerin farklı, merkezi idarenin farklı tavır koyduğunu ifade etmektedir. Yine yerel idarecilerin mültezimlerden yana hareket etmesinin merkezde sıcak karşılanmadığını ve İstanbul'un nizamnamelere uygun hareket edilmesini talep ettiğini belirtmektedir. Mültezimlerin baskılarının arttığı koşullarda ahalinin tarımla uğraşmayı bıraktığı hatta sınır bölgelerinde yaşayanların ülkeyi terk etme yoluna gittiği örnekler verilerek ifade edilmektedir.

Eserin dördüncü bölümü yazarın daha önce *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* dergisinde yayımlanmış olan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gelir Vergisi: 1903-1907 Tarihli Vergi-i Şahsi Uygulaması" adlı makaleden uyarlanmıştır. Giriş olarak Fransa, İngiltere, Almanya gibi ülkelerdeki gelir vergisi uygulamaları değerlendirilmekte; dünyada gelir vergisine gösterilen tepkilerin yanı sıra bunun meşrulaştırılmasına yönelik devletlerin söylemlerinin tarih boyunca gösterdikleri değişimden bahsedilmektedir. Ardından Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ardından vergilerin bireysel niteliğe kavuşturulmasına yönelik çabalar anlatılmaktadır. Asıl ele alınan konu ise 1903 tarihinde yürürlüğe giren şahsi verginin uygulanması ve bu esnasında yaşanan sıkıntılardır. Bu sıkıntılar neticesinde yapılan düzenlemeler de yine sırasıyla incelenmektedir. Tarımsal üreticilerin zaten aşar vergisi ödedikleri için 1905 tarihinde şahsi vergiden muaf edildikleri ancak bu sefer de üst gelir grubu mensuplarının yoğun itirazlarla vergiyi iptal ettirdikleri belirtilmektedir.

Tanzimat sonrası sivil bir vergi tahsildarlığı teşkilatının kurulmasına yönelik çalışmaların irdelendiği beşinci bölüm, bir önceki bölüme benzer olarak, yazarın daha önce kaleme aldığı üç farklı makale esas alınarak oluşturulmuştur. Bu bölümde vergi tahsil işlemlerinin kolluk kuvvetlerinden alınarak sivil memurlardan oluşan yeni bir tahsildarlık teşkilatına devredilmesi yönünde atılan adımlar kronolojik olarak incelenmektedir. Bu yönde atılan en somut adımın ise 1902 tarihli *Tahsil-i Emval Nizamnamesi* olduğu belirtilmektedir.

Osmanlı Devleti için 19. yüzyıl, sürekli savaşların yaşandığı ve bünyesinde barındırdığı çeşitli unsurların isyan ederek birer birer bağımsızlıklarını elde etmeye başladıkları bir dönem olmuştur. İdareciler bu durumu iyileştirmeye yönelik bir takım düzenlemeler yapmaya çabalamışlarsa bile ülkenin kötü gidişatını değiştirememişlerdir. Eserde, bu dönem, vergi sistemi ve toplumsal adalet konuları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yazar, 19. yüzyıl boyunca harcamaları hızla artan İmparatorluğun vergi yükünün önemli bir bölümünü köylünün çektiği ve bunun sonucunda çıkan köylü isyanlarının ise dönemin uluslararası koşulları içinde milliyetçi nitelik kazanarak birer bağımsızlık hareketine dönüştüğü iddiasını eserin her bölümünde vurgulamaktadır. Sonuç olarak Tanzimat sonrası Osmanlı maliyesi ve vergi sistemine ilgi duyan herkes için eserin faydalı olacağı düşünülmektedir.